

DIE POST ST. BARTHOLOMEUSNAG-LITERATUUR EN DIE PLURALE TRADISIE IN SUID-AFRIKAANSE STAATSINSTELLINGS EN PROTESTANTSE KERKE

DIE Bartholomeusnag-moord is aan teoloë vanweë sy implikasies vir die kerkgeskiedenis bekend en aan historici glad nie of slegs vir sy sydelingse beïnvloeding van die politieke strominge van die laatsestiende eeu bekend. Omdat teoloë alleen kerkdokumente en staatsfilosowe slegs politieke en regswerke studeer, is daar in die geleerde wêreld geringe begrip vir die verband tussen en onderlinge beïnvloeding van kerkinstellings en staatsinstellings. Die inspeling van die een op die ander en die soms daadwerklike stryd tussen die twee in die gemeenskap is deur ons studente opsy geskuif.

'n Liefingsteorie

Ek het 'n liefings-teorie dat die beginsels wat in die huidige staatsinstellings van die Republiek van Suid-Afrika vasgelê is eintlik as gevolg van die Bartholomeusnagmoord hulle vorm wat *via* die Nederlande na ons oorgedra is, verkry het. Dit kom my voor dat die geskiedenis van Suid-Afrika sy aanvang neem en sy basiese vorm kry in die krisis wat met die Bartholomeusnag-moord van 2 Augustus 1576 ontstaan. Maar akademië hou van snaakse teorieë.

Politieke motief in die St. Bartholomeusnag

Ons protestante is grootgemaak in die eensydige tradisie wat leer dat die Bartholomeusnag die klimaks was van 'n godsdienstryd tussen Roomse en Protestante. Wanneer alle vlakke waarop die stryd beweeg het egter in ag geneem word, word dit ewe duidelik dat daar 'n politieke motief agter die stryd gelê het. Daardie motief berus op politieke regte en tradisie en was 'n poging om 'n sentrale politieke dominasie oor die elf parlemente van Frankryk in te stel. Professor Laski gaan so ver as om te argumenteer¹ dat die reformasiestryd van hierdie tydstep af hoofsaaklik 'n politieke stryd was. Ek sou die standpunt verdedig dat die stryd op twee vlakke beweeg het wat in mekaar geweef was, naamlik die kerklike en die politieke. Op politieke vlak verwys ek dan veral na die stryd om 'n nuwe stelsel van staatsinrigtings daar te stel, naamlik 'n gesentraliseerde, teenoor die tradisionele gedesentraliseerde plurale instellings van plaaslike outonomie wat sedert die middel-Middeleeue in Frankryk bestaan het.

Die nuwe beleid van die Franse koning Charles om alle mag in die Paryse hof te setel, het vierkantig gebots teen die laatmiddeleeuse, historiese gedesentraliseerde politieke instellings van Frankryk. Histories was politieke mag versprei onder elf parlemente en dan nog outonome en semi-outonome groot-grondeienaars en ander historiese liggame soos stede, bisdomme en broederskappe (bekend as „korporasies”). Volgens tradisie en die wet het hierdie

korporasies in kontrak-verband met mekaar en met die koning gestaan. Koning en korporasies het elk binne sy eie sirkel van regte beweeg. Die sentralisasie-beleid van die koning het tot 'n konflik en stryd vir die behoud van plaaslike magte en regte gelei.

Hierdie nimmer-eindigende politieke argument staan in ons tyd bekend as die stryd tussen die leer van staatssoewereiniteit en die pluralistiese opvatting van die staat. Die stryd beweeg in die laatsestiende eeu op twee vlakke: enersyds tussen die Roomse hiërargisme en die pluriformiteit van die Protestantisme, en andersyds tussen die beleid van sentralisme van die Paryse hof en die tradisionele pluralisme van die land.

Die staatsbegrip in die 16e eeu

Ons moet nou kortliks stilstaan by die politieke instellings wat tydens die sestiede eeu in Wes-Europa bestaan het. Die „staat” het toe nog nie bestaan nie en daar was geen sprake van „staatssoewereiniteit” nie. Die groter politieke eenheid was die *res publica* of gemenebes of „commonwealth”. Laasgenoemde term word tot laat in die 17e eeu offisieel en algemeen in Engeland gebruik. Historici mag opmerk dat die term „staat” nie voor 1600 vir die benaming van politieke instellings gebruik word nie. Calvyn het „estats” gebruik in die sin van state-generaal tot in die laaste 1562 Franse uitgawe van die *Institution*. Daar was in elke landstreek 'n hele aantal liggame, gewoonlik ekonomies van aard. Daar was egter ook ander — soos vrye stede, munisipaliteit, universiteite, gildes, broederskappe, kompanies, hansa, bisdomme, en so meer. Elkeen van hierdie liggame was die bron en subjek van sy eie reg. Soos hierbo gesê is, het die onderlinge verband tussen hierdie outonome liggame en tussen elkeen van hulle en die koning op kontrak berus.

Vir die Protestantisme is die ontstaan van die begrip en die feit van „die staat” van belang. In 1515 praat Machiavelli van „in stato” waar hy die State-generaal of die „parlement” bedoel. Ek weet van geen passaat waarin Calvyn deur „estats”, gewoonlik in die meervoud gebruik, die soewereine oorheersende staat sou bedoel nie. In „The Reason of State” (volgens die Engelse vertaling) skrywe Botero in 1563 van „status”, maar hy verwys in die volgende paragraaf na state-generaal, sodat ons hier met swak vertaalwerk te doen het. In 1583 het Sir Thomas Smith, die sekretaris van Koningin Elizabeth van Engeland, sy boek geskryf: „De Republica Anglorum” wat tot ongeveer 1700 vertaal is as „The Commonwealth of England”.

Eers in 1631 skrywe die Engelsman Thomas Hobbes sy „Leviathan” waarin hy die ontstaan en die aard van die moderne soewereine staat beskrywe wat alles wil domineer — en hy voorspel wat wel twee keer in die 19e eeu in Wes-Europa gebeur het. Hy skrywe: „This is the generation of that great leviathan, rather, that mortal god to which” en dan sê hy met sy tong in die kies, „under the immortal God we owe our defence and peace”. Ons vind hier eintlik die eerste en mees insiggewende volledige beskrywing van

die opvatting van soewereine staat in die moderne sin in die Engelse en Franse taal.

Die begrip „soewereiniteit”

Die begrip van soewereiniteit loop deur dieselfde geskiedenis. In 1577, vier jaar na die Bartholomeusnag, skrywe Bodinus sy bekende „Six livres de la Republique” in Frans waarin hy die rysende tekens van die soewereiniteits-eise wat die nuwe staat gaan stel aandui. (Veertig jaar later word gepraat van soewereiniteit „which takes control over all persons and in all causes”.) Bodinus ken wel soewereine magte aan die koning toe. Maar hy skryf ’n sterk hoofstuk oor korporasies en wys daarop dat daar in die koninkryk ’n aantal eie regsmakende bronne bestaan waaraan die koning hom moet hou.

Tussen 1580 en 1590 het koningin Elizabeth gesê: Ek is soewerein oor my diere en my lande; „I am not sovereign of the realm of England”. Vandag nog heers die Engelse vors onder die voorskrif van die kontraktuele kronings-eed. Tydens Hobbes het hierdie posisie verswak.

Die Protestante en die soewereine staatsidee

Die soewereine staat waarteen die Protestante optree, is dus ’n nuwe vis in die politieke oseaan en swem eintlik slegs in westerse waters. Daarteen reageer die pluralisme. Die oorspronklike pluriformiteit van die Christelike kerk word gedurig in Protestantse sinodes bevestig en bepaal byvoorbeeld die wese van die Dordtse Kerke van 1619.

Aristoteles wys telkens daarop dat die dominasie oor *patres et congregationes* die teken van tirannie is, terwyl die ware koning sy onderdane *confederatos et conjunctos* hou. Hy sê verder dat as die staat op selgenoegsaamheid mik, is ’n minder mate van eenheid beter as ’n meerdere mate van eenheid”.² Die wortels van die pluralistiese tradisie lê dus diep in die ou geleerdheid.

Augustinus neem dieselfde standpunt in. Hy skrywe³: „This heavenly city, then, ... calls citizens of all nations and gathers together a society of pilgrims of all languages, not scrupling about diversities in the manners, laws and institutions whereby earthly peace is secured and maintained but recognising that, however various these are, they all tend to one and the same end of earthly peace. It therefore is so far from rescinding and abolishing these diversities that it even preserves and adopts them”.

Calvyn spreek hom in dieselfde gees uit in die laaste vier hoofstukke van die vierde boek van die Institusie. Grotius beweeg binne dieselfde raamwerk en praat van die Unie van Utrecht as ’n „alliansie” in sy „Verantwoordingh” en — soos ons wil aandui — J. A. de Mist dra die boodskap oor na Suid-Afrika.

In Engeland lewer Edmund Burke, Engelse tydgenoot van De Mist, ’n sterk pleidooi vir die pluralistiese vertolking van die politieke liggaam en in ons tyd wys F. W. Maitland op die basies outonome aard van korporasies in ons maatskappy. Die sosialis H. J. Laski sowel as die regse liberaal Sir Ernest Barker, was plu-

raliste. Die geleerde Otto Gierke het sy lewe aan die onderwerp gewy en sy bevindings uitgegee in „Das Deutsche Genossenschaftsrecht” (’n werk wat tot ons verbasing in Suid-Afrikaanse universiteite vry onbekend is). Professore Emile Coornhaert en E. Lousse van België, Leon Duguit van Frankryk en talle ander het almal die wesenlike meervoudige aard van die kwasi-soewereine staat beskrywe.

Op sekulêre vlak is daar dus ’n heeltemal moderne strydpunt in geding tydens die Bartholomeusnagmoord, naamlik dié van die soewerein gesentraliseerde staat teen die plurale staat met sy outonome korporasies.

Die mense van daardie tyd het baie goed geweet wat in die stryd op die spel was. In die jare na die skandaal van die moord het ’n vloed van dokumente, ook van Roomse kant, die lig gesien wat die implikasies daarvan vir die persoon en sy status en vir fundamentele regte en vryhede, ook religieus, aangedui het. Oor hierdie dokumente skrywe Sir Ernest Barker: „There is a series of writings in the seven years that follow St Bartholomeus day which should never be forgotten by anyone who professes the cause of liberty, civil or religious”.

Veral drie van dié stukke het belang vir Suid-Afrika, naamlik die *Franco-Gallia* van Francois Hotoman, die *De jure magistratum* van Theodore Beza en die *Vindiciae contra tyrannos*.⁴ Laasgenoemde lê konkreet die beginsels van staatsadministrasie vas wat na Suid-Afrika oorgedra word.

F. Hotoman se Franco-Gallia 1573

Francois Hotoman was regsgeleerde, diplomaat van status wat telkens deur die Franse Hof gebruik is, protestant en vriend van Calvyn. Dit is opmerklik dat vele van die skrywers aan protestantse kant regsgeleerdes was; die ordelike verloop en die plurale vorm van die Franse reformasie moet grootliks aan hierdie feit toegeskrywe word.

Die Franco-Gallia van 1573 is die eerste konstitusionele geskiedenis van Frankryk en beskryf sy ontstaan uit die twee volkere, die Franke en die Galliërs. Hotoman baseer sy standpunte nie in die eerste plek op die Skrif of argumentasie nie. Hy gaan modern empiries te werk. Hy bewys die natuurlike status van die korporasies en sy pluralisme uit die geskiedenis en feite-presedente. In die eerste deel van die Franco-Gallia skryf Hotoman oor die volk of „populus”. Hy sê die volk is natuurlik, het sy eie identiteit, is kontinuu want konings sterwe maar die volk sterwe nooit nie. God is die bron van reg en regte, maar elke volk is die locus van sy eie wette. As presedent beskryf hy o.a. die Engelse Public Council wat oor ’n lang tyd gegroei het uit die leiers van die verskillende volke binne die koninkryk. Hulle word saamgeroep om die koning aan te wys en hulle funksie is om die koning te help en die koning te kontroleer. Die Raad moes oorleg en vrede verklaar, die openbare reg van die volk erken en verdedig, en die onderlinge gemeenskaplike belange van die korporasies behartig. Die verband tussen regering en bevolkingsgroepe is kontraktueel.

Tirannie kom volgens Hotoman voor wanneer gehoorsaamheid

met huurtroepe by die volk afgedwing word. Die koning is nie soewerein nie maar staan onder kontrak en is gebonde deur die wette van die besondere volk. Hotoman verwys na die eeu-oue kronings-eed van Aragon: „We who are of as great value as you and can do more than you do let you be our king” op hierdie en hierdie voorwaardes. „Between you and us there is one of greater authority than you . . .” Die koning is „funksionaris” van die volk — die woord word deur Hotoman gebruik.

Na die koning kom die mindere magistrate, die plaaslike goewerneys wat deur elke korporasie gekies word, elke bevolkingsgroep, elke gilde ter sprake. Hulle pligte is om die wet *vir die volk* te behou en te verdedig. Let wel dat ons nie praat van die wette *van* die volk nie. Hotoman, Beza en die Vindiciae aanvaar nooit dat wette deur volksverteenwoordigers gemaak word nie. Die wette is goddelike wette, „divine and natural law”, wat vir die *populus* gegee is en gehandhaaf moet word. Die mindere magistrate is nie volksverteenwoordigers in die na-Rousseause sin nie. Hierdie idee kom eers in die laat 18e eeu na vore.

Hotoman praat dus oor die regsbeginsel, naamlik regssoewereiniteit en nie van volksverteenwoordigers of positiewe reg nie.

Dit is opmerklik dat ten spyte van die volkome protestantse uitgangspunt in hierdie werk geen bespreking voorkom van godsdiens as instelling of van die kerk nie. Wel skrywe Hotoman in die „Reveille-Matin des Francois” van 1574 oor die organisasie van die kerk en dan sê hy dat die State-generaal met ’n sinode van die kerk ooreenkom.

Die State-generaal het basies min mag gehad en moes die kontraktuele verbande wat tussen die meervoudigheid van korporasies binne sy gebied vasgelê is, handhaaf. Hotoman, soos Grotius vyftig jaar later, waarsku teen die sametrekking van magte in die „hoogste owerheid”. (Daarom is ons gekant teen die instelling in die Ned. Geref. Kerk van ’n sentrale sinode. Ons voorspel: Ringe en provinsiale Sinodes gaan al hoe meer hulle historiese regte en magte verloor ten gunste van die sentrale liggaam — soos steeds op staatsgebied gebeur). In die lig van die geskiedenis is die rysende soewereine staat vir Hotoman op konstitusioneel gebied ’n onding en ’n ongeluk vir die politieke eenheid. Regte bly gedentraliseer en die magte van die „staat” is ingeperk op kontraktuele grondslag. Histories is die politieke liggaam pluraal ingerig.

Theodore Beza oor die verband tussen owerheid en onderdaan

Theodore Beza handhaaf die beginsels wat Hotoman histories beskrywe in sy politieke werkie *De jure magistratum in subditos, et officio subditorum erga Magistratus* (1574). Beza was geen regsgeleerde nie. Hy was in die klassieke en letterkunde opgelei. Maar hy het die probleme van die tydsgewrig en die onderliggende beginsels begryp. Hy behandel hulle pertinent in tien vrae wat veral gaan oor die verband tussen owerheid en onderdaan en die regsgebondenheid van beide partye. Ons gebruik professor H.-L. Gonin se formulering van vier van die vrae uit sy vertaling (Theodore

Beza: *Concerning the Rights of Rulers over their Subjects and the Duty of Subjects towards their Rulers*, HAUM, Cape Town—Pretoria). Dit gaan vir Beza juis oor die vraag wat pertinent in ons land vandag gevra word, naamlik, watter reg tot verset het 'n bevolkingsgroep of „'n volk” teen die owerheid.

Die eerste vraag: „Must magistrates always be obeyed as unconditionally as God?” Die tweede vraag is: „How must subjects suffering injustice at the hands of a magistrate defend themselves against him?”

Vraag vyf lui: „Is there no remedy but prayers and patience granted by God to subjects oppressed by tyranny?” Op hierdie vraag is die antwoord: Nee, behalwe in gevalle waar die opstand deur magistrate gevoer word. In derglike gevalle mag daar verset wees.

Vraag agt lui: „Should unjust oppressors or otherwise infamous princes be regarded as tyrants so that resistance to them is permissible?” Beza hou hom besig met die aard van tirannie en die reg tot verset. Hy omskrywe die omstandighede waarby die reg tot verset geldig is; hy bespreek die reg en die plig van 'n buurvolk om 'n naburige volk wat verdruk word te hulp te kom. Sy beginsels is duidelik. Die koninkryk bestaan uit vele „volke”, elk met sy eie regte en elk outonoom. Hy haal soos Hotoman 'n kroningseed aan en beklemtoon die kontraktuele verband tussen koning en onderdaan. Eintlik het die koning slegs sekere omskrewen magte. Beza lê nadruk daarop dat daar paal en perk en grense vir die gesag van die koning sowel as van die volksmagistrate bestaan. Elke groep of korporasie het sy eie wette wat die magistrate moet handhaaf en verdedig. Hier lê die grondslag van die Versetsreg. (In die verband mag ons daarop wys dat hier te lande die parlement hom die reg toeëien om al hoe meer plaaslike regte en funksies oor te neem, op twyfelagtige regsgronde. Die tendens staan onder die naam van „Pretorianisme” bekend.)

Hotoman en Beza handel dus albei oor die plurale gemenebes waar vele volke of stamme, plaaslike outoriteite en allerlei soorte korporasies onder een koning staan terwyl elk die bron van sy eie reg en na binne outonoom is.

Die beginsel in die *Vindiciae contra tyrannos*

In die *Vindiciae contra tyrannos* van 1579 word hierdie beginsels en instellings teoreties verdedig en histories nader aan Suid-Afrika gebring. Die stuk het direk op die situasie na die Bartholomeusnagmoord betrekking. Dit verskyn onder die pennaam van die Skot Stephanus Junius Brutus, maar is eintlik deur die hoof van La Rochelle, regsgeleerde, protestantse leier en vriend van Willem van Oranje, Mornay du Plessis saam met die regsgeleerde Hubert Languet geskrywe. Die invloed hiervan was enorm. Die *Vindiciae* word breedvoerig in die Plakkaat van Verlatinge aangehaal waarmee die Nederlandse provinsies en korporasies hulle band met Phillipus van Spanje in 1581 verbreek. Dit vorm verder die grondslag van die Unie van Utrecht waarop die Verenigde Nederlande vir twee eeue voortbou.

Grotius verklaar die plurale beginsels van Utrecht en die *Vindiciae* in sy *Verantwoordingh* waarin hy homself tereg teen die wederregtelike optrede van die State-generaal verdedig. Hy verwys na die Nederlandse vereniging as 'n „alliansie”. Uit die Nederlande kom die beginsels en instellings van die *Vindiciae* oor na Suid-Afrika waar dit in die optrede van J. A. de Mist konkrete toepassing vind.

Dit speel 'n grondleggende rol in die konstitusies van die state van Carolina en Virginia en daardeur in die konstitusie van die Verenigde State. John Locke is daardeur sterk beïnvloed. Kenners het gesê dat die Amerikaanse kongres en konfederasie-stelsel op die *Vindiciae contra tyrannos* berus.

Regsoewereiniteit

Die uitgangspunt van die *Vindiciae* is weer daarin geleë dat die gemenebes of *res publica* uit vele korporasies bestaan wat elk sy Godegewe regstelsel en instellings het. Soos Hotoman het dit veel te sê oor die onsterflikheid van „die volk” (*populus*). Die kern van sy boodskap is dié van Regsoewereiniteit, naamlik dat beide regering en volk onder die Reg staan. (Vandag word veel oor „rule of law” gepraat, waarmee praktiese prosedures om regsoewereiniteit te behou bedoel word.) As implikasie van hierdie standpunt volg dan dat regering daar is vir die welsyn van die volk en nie die volk vir die belange van die regering nie.

Onderliggend aan die hele voorstelling van konstitusionele beginsels lê die opvatting van die Drie Kontrakte wat 'n ingrypende werking het in die daaropvolgende protestantse staatsteorie. Die gemenebes berus op 'n reeks kontrakte tussen volke en die koning, tussen koning en God en tussen God en volk. Hieruit volg dat elke party sy besondere en omskrewe outonomie het waarbuite hy nie mag gaan nie en wat hy moet handhaaf. Daaruit volg dat die regering nie deur bevel nie maar in beroep op 'n kontrakverband regeer.

Binne die volksgeledere is daar drie statusse: die meerdere magistrate, wat verwys na die magstrate wat die koning help, hom moet bedwing wanneer dit nodig is en die volk teen hom moet verdedig; en die mindere of junior magstrate, wat die direkte — gewoonlik verkose — leiers van die volk is. Dus is die regeringstelsel 'n trust-stelsel op grond van 'n balans wat geskep word tussen die drie statusse of magsetels: koning, meerdere magstrate en volksmagstrate.

Hierdie dokumente bevat van die duidelikste beskrywings van die beginsels van „rule of law” en van Regsoewereiniteit. Oor laasgenoemde skrywe die *Vindiciae* (na die 1689 vertaling), „The Law is the soul of a good king, it gives him motion, sense and life . . . The law is reason and wisdom itself free from all perturbation, not subject to be moved with choler, ambition, hate or acceptance of persons . . . To come to our purpose, the law is an understanding mind, or rather, an object of many understandings; the mind being the seal of all the intelligent faculties, is (if I may so term it)

a parcel of divinity; in so much as he who obeys the law, seems to obey God, and receive Him for arbitrator of the matters in controversy”.

Uit hierdie drie dokumente kom die beginsels van die politieke instellings wat op die beginsels van meervoudigheid en desentralisasie gefundeer is oor Nederland na Suid-Afrika. Die beginsel van „rule of law” het nie vanuit Westminster hier te lande aangekom nie. Grotius, Van Riebeeck, wat uit die mees liberale staat van sy tyd gekom het, J. A. de Mist het dit al gepreek en toegepas. Ons instellings vir die behoud van persoonsregte, plaaslike politieke regte en van plaaslike outonomie, op kerklike sowel as staatkundige gebied, stam uit hierdie tradisie. Trouens, die Engelse parlementêre stryd van die sewentiende eeu is op hierdie dokumente en veral op die *Vindiciae contra tyrannos* gefundeer. Stryders vir Engelse vryheid soos John Goodwin, John Lilburne (wie se ore afgekap is), William Walwyn se werkies bou almal op hierdie dokumente en ook direk op Calvyn. John Perkins se werke is, volgens reputasie, meer as Calvyn gelees en hy het sterk onder die invloed van hierdie Bartholomeusnag-literatuur gestaan.

Die invloed van hierdie werke op die konstitusie van die Verenigde State is sterk, soos ons aangedui het. Histories meer onmiddellik en direk verskaf die *Vindiciae* die grondslag vir die Unie van Utrecht en die Plakkaat van Verlatinge. Professor Van Schelven noem die volgende dokumente wat deur hierdie werke beïnvloed is: die „Pact du Peuple présenté au Parlement” van 1649; die Amerikaanse „Declaration of Independence” van 1776; die Franse „Deklarasie van die Regte van die Mens en die Burger” vanuit die 1789 rewolusie; die „Atlantic Charter”.

Die deurwerking van pluralisme na Suid-Afrika

Die Unie van Utrecht van 1579, met sy Raad van State, die Stadhouders en die erkenning van die soewereiniteit van korporasies en provinsies bly die grondslag vir die konstitusionele reëlins van die Verenigde Nederlande tot by die stigting van die koninkryk in 1815, en sy grondliggende beginsels word nog steeds gehandhaaf. Van die Unie van Utrecht skrywe die Engelse geskiedkundige Sir George Clark: „They conceived of political organization not as an apparatus for giving effect to authority, but as a system of rights and privileges mutually guaranteed; and their great historic achievement was that they kept this fruitful idea alive while around them it was dying of injuries and neglect”.⁵ Grotius se regsdenke is op hierdie eeu-oue beginsels gefundeer. Jan van Riebeeck word in hierdie tradisie groot en kom na die Kaap uit die laaglande alwaar die regeringstelsel gebou was op plaaslike outonomie, kontraktuele verband, ’n meervoudige bevolking en ’n State-Generaal met streng omkrewe magte.

J. A. de Mist, regsgeleerde, stads-administrateur en lid van die Bataafse Nasionale Vergadering het lewenslang met die instellings van die Unie van Utrecht te doen gehad. Hy het hom konserwatief sterk verset teen die „Franse” stroming wat die regeringswese wou

sentraliseer en outoriteit in 'n sentrale owerheid wou konsentreer.

In 1803 kom De Mist na die Kaap en handhaaf daar die beginsels van desentralisasie en pluralisme van die Utrechtse tradisie. In Nederland het De Mist die regte van die Provinsies verdedig, soos van alle vorme van plaaslike outoriteit. Aan die Kaap sien hy dadelik die basiese verskille tussen die blanke en nie-blanke groepe en stel die nodige skeiding in. Hy maak van Kaapstad 'n outonome korporasie met self-bestuur en eie outoriteit; hy brei die stelsel van heemrade met hulle plaaslike magte uit. Teenoor die nuwe opvatting van staatsoewereiniteit behou hy die basiese begrip van kontrak en hy is dus in staat om die verband tussen staatskorporasies en kerklike korporasie duidelik te omskrywe. In navolging van die ou protestantse tradisie behou hy vir die individu sy rasionale aard en status as geskape na die beeld van God.

Dele van De Mist se geskrifte is met die Trek saam na die Noorde.⁶ Dr. Wypkema⁷ het in sy twee werke aangetoon dat die Zuid-Afrikaanse Republiek dele van die grondwet van die Republiek Natalia oorgeneem en veel te danke gehad het aan die Baataafse instellings in Nederland. Ons het J. A. de Mist se beleid aan die Kaap en sy tradisionele beleidsbeginsels in ons studie: *The Political Philosophy of J. A. de Mist*⁸ behandel.

By wyse van afsluiting raak ek nog een punt aan. Die instellings van die protestantse Hollandse kerke in Suid-Afrika stam uit dieselfde tradisie as die Unie van Utrecht. Dit is duidelik dat die instellings en die vorm van organisasie van hierdie korporasies 'n sterk invloed op die staatkundige denke alhier gehad het. Op beide die staatsvlak en die kerklike vlak vind ons die geskiedkundige ontwikkeling van die beginsels van pluralisme. Pluralisme op kerklike gebied word onder andere bespreek in die ongepubliseerde proefskrif van dr. P. J. Loots.⁹

A. H. Murray.

Emeritus-professor, Hoof van Departement Wysbegeerte,
lektor in Staatsfilosofie, Universiteit van Kaapstad.

(Gelewer voor die Kerkhistoriese Werkgemeenskap van Suid-Afrika in Februarie 1973 te Stellenbosch. Hierdie stuk is van 'n bandopname getranskripeer.)

1 H. J. Laski: Introduction to a Defence of liberty against Tyrants. A translation of the *Vindiciae contra tyrannos*. London, 1924.

2 Pol. ii, 2.

3 *Civitas Dei*, Boek 19, h. 17.

4 S. J. Brutus, maar eintlik van Mornay du Plessis en Hubert Languet.

5 G. Clark: *The Birth of the Dutch Republic*, Proc. Brit. Ac. xxxiii.

6 Vgl. G. S. Preller: *Voortrekkerwetgewing*.

7 A. Wypkema: *Die invloed van Nederland en Nederlands-Indië op ontstaan en ontwikkeling van die regsweese in Suid-Afrika tot 1881* (Amsterdam, 1934) en *De Invloed van Nederland op ontstaan en ontwikkeling van de staatsinstellingen der Z.A. Republiek tot 1881* (Pretoria, 1939).

8 HAUM, Kaapstad en Pretoria.

9 P. J. Loots: *Pluralisme in Staat en Kerk*, Universiteit van Kaapstad.